

УДК 364-3:338.46]:[338.439:338.246](477-21) «364»

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.16>

Світлана САДРИЦЬКА

кандидат соціологічних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0002-9469-2313

Інна ВІТКОВСЬКА

старший викладач закладу вищої освіти кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0001-5624-4301

Бібліографічний опис статті: Садрицька, С., Вітковська, І. (2024). Взаємодія комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізм забезпечення продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 110–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.16>

**ВЗАЄМОДІЯ КОМУНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ОРГАНІЗАЦІЯМИ
«ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ» ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
БЕЗПЕКИ МЕШКАНЦІВ МЕГАПОЛІСА В УМОВАХ ВІЙНИ**

Стаття присвячена дослідженню продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни в рамках реалізації міжнародного науково-дослідного проекту «FUSILLI» (Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation), який фінансується за програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт 2020» H2020-CE-FNR-07-2020 відповідно до грантової угоди № 101000717.

Військова агресія Росії проти України негативно вплинула на рівень та якість життя населення й загострила проблему продовольчої безпеки населення. Третій рік поспіль ворог руйнує нашу енергетичну інфраструктуру, зерносховища, спалює та замінює поля з врожаєм, викрадає та знищує сільськогосподарську техніку та постійно створює загрози, спрямовані на підлив продовольчої безпеки населення. Тому зараз головним питанням постає протидія загартам спричинених війною, усунення наслідків за зменшення ризиків у найближчому майбутньому. Це актуалізує дослідження механізмів взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» задля забезпечення продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни.

Мета статті: розкрити можливості ефективної взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізму соціального захисту мешканців мегаполіса у сфері продовольчої безпеки (на прикладі м. Харкова).

За результатами он-лайн опитування експертів комунальних соціальних служб м. Харкова, проведеного за участі авторок статті, було визначено, що ефективна взаємодія комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізму соціального захисту мешканців мегаполіса у сфері продовольчої безпеки полягає у регулярній видачі продуктових наборів, гарячого харчування та інших видів допомоги вразливим верствам населення, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Ключові слова: воєнний стан, мегаполіс, організації «третього» сектору, продовольча безпека, соціальний захист, соціальні служби.

Svitlana SADRYTSKA

PhD in Sociology, Associate Professor Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0002-9469-2313

Inna VITKOVSKA

Senior Lecture Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0001-5624-4301

To cite this article: Sadrytska, S., Vitkovska, I. (2024). Vzaiemodiia komunalnykh sotsialnykh sluzhb z orhanizatsiiamy «tretoho sektoru» yak mekhanizm zabezpechennia prodovolchoi bezpeky meshkantsiv mehapolisa v umovakh viiny [Interaction of communal social services with organizations of the «third sector» as a mechanism for ensuring the long-term safety of residents of a metropolis in wartime]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 110–115, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.16>

INTERACTION OF COMMUNAL SOCIAL SERVICES WITH ORGANIZATIONS OF THE «THIRD SECTOR» AS A MECHANISM FOR ENSURING THE LONG-TERM SAFETY OF RESIDENTS OF A METROPOLIS IN WARTIME

The article is devoted to the study of the food security of the citizens of the metropolis in the conditions of war as part of the implementation of the international research project «FUSILLI» (Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation), which is financed by the research and innovation program of the European Union «Horizon 2020» H2020- CE-FNR-07-2020 under grant agreement № 101000717.

Russia's military aggression against Ukraine negatively affected the level and quality of life of the population and exacerbated the problem of food security of the population. For the third year in a row, the enemy is destroying our energy infrastructure, granaries, burning and mining fields with crops, stealing and destroying agricultural machinery and constantly creating threats aimed at undermining the food security of the population. Therefore, now the main issue is countering the threats caused by the war, eliminating the consequences while reducing the risks in the near future. This actualizes the study of the mechanisms of interaction of communal social services with organizations of the "third sector" in order to ensure food security of the residents of the metropolis in conditions of war.

The purpose of the article: to reveal the possibilities of effective interaction of communal social services with organizations of the «third sector» as a mechanism of social protection of residents of the metropolis in the field of food security (on the example of the city of Kharkiv).

According to the results of an online survey of experts of communal social services of the city of Kharkiv, conducted with the participation of the authors of the article, it was determined that the effective interaction of communal social services with organizations of the «third sector» as a mechanism of social protection of residents of the metropolis in the field of food security consists in the regular issuance of food kits, hot meals and other types of assistance to vulnerable sections of the population who are in difficult life circumstances and need external assistance.

Key words: martial law, metropolis, «third» sector organizations, food security, social protection, social agencies.

Актуальність проблеми. Цінність життя й здоров'я разом із родинними цінностями завжди посідали перше місце у системі цінностей українців. Саме тому загрози, спрямовані на підриг продовольчої безпеки населення використовуються як головний тригер в інформаційній війні проти українців. Народ, в історичні пам'яті якого закарбувалися згадки про голодомор, завжди буде особливо чутливим до загроз голоду. Руйнуючи енергетичну інфраструктуру, зерносховища, спалюючи та мінуючи поля з врожаєм, викрадаючи та знищуючи сільськогосподарську техніку, ворог намагається залякувати українців голодом та холодом. В той час, як сили оборони безпосередньо чинять опір військовій агресії ворога, на регіональні військові адміністрації покладено відповідальність за захист населення від наслідків війни, у тому числі й в продовольчому секторі.

Якщо до повномасштабного вторгнення проблема продовольчої безпеки в Україні розглядалася в контексті доступу до екологічно чистих продуктів харчування, відповідаль-

ного споживання, вторинного перероблення сировини та збереження природних ресурсів, то зараз головним питанням постає протидія загрозам спричинених війною, усунення наслідків за зменшення ризиків у найближчому майбутньому. Це актуалізує дослідження механізмів взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» задля забезпечення продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Осмисленням та дослідженням актуальних питань продовольчої безпеки займаються науковці різних сфер. Проаналізувавши наукові публікації сучасних українських вчених за останні п'ять років ми визначили, що теоретичні підходи до визначення дефініції «продовольча безпека» представлені у працях З. Живко, В. Залізняка, І. Павловської, Є. Стариченко, Л. Шелудько та інших. Продовольчу безпеку як стратегічний пріоритет аграрної політики досліджують Н. Зеліско, І. Княженко, С. Кушнір, А. Смалійчук, Н. Яремчук та інші.

Практичним аспектам дослідження продовольчої безпеки регіонів та України в цілому присвячені публікації В. Гмирі, К. Дідур, Б. Єгорова, О. Коломицева, І. Кузнецової, В. Мартинець, Н. Палапи, М. Тавриля, В. Франчук та інших. Продовольчу безпеку як складову державної політики досліджують А. Баранов, О. Вараксіна, І. Іртищева, О. Ніколюк, К. Рябченко, А. Халецька, О. Шевченко. Дослідженням питання якості та доступності продуктів харчування займаються Л. Киш та Г. Кундєєва. Продовольчу безпеку України в умовах війни досліджують Л. Артеменко, А. Баранов, Л. Гац, Л. Каїра, І. Крамар, Т. Курман, Н. Мариненко, В. Мартинець, Х. Патицька, О. Петренко, А. Шевченко та інші.

Варто відзначити, що науковці соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна ще на початку 2021 року активно долучилися до дослідження продовольчої безпеки в рамках реалізації міжнародного науково-дослідного проєкту «FUSILLI»¹ – «Сприяння трансформації міської системи харчування через впровадження інноваційних лабораторій життя». Але повномасштабне вторгнення змінило фокус й напрями дослідження, адже з перших тижнів війни мешканці Харкова зіштовхнулися з проблемами у постачанні продовольства та іншими аспектами продовольчої кризи. Тому міська влада разом з аграріями, екологами, економістами, соціологами, представниками бізнесу та недержавних організацій спрямовували свої зусилля на пошук дієвих механізмів підтримки продовольчої безпеки мешканців мегаполіса в умовах війни. Практичні напрацювання та результати своєї роботи були представлені на першому продовольчому форумі «Харків на шляху продовольчої безпеки: харчові практики та принципи 5R» (07 грудня 2023 р.) та другому продовольчому форумі «Харків на шляху до продовольчої безпеки: виклики, ризики, перспективи їх подолання» (18 квітня 2024 р.). Результати власних досліджень науковці соціологічного факультету Каразінського університету представили у спеціальному випуску міждисциплінарного електронного збірника

наукових праць з соціології та соціальної роботи «SOCIOПРОСТІР» (SOCIOПРОСТІР, 2023). Однак наразі відсутні наукові публікації, присвячені дослідженню механізмів взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» у забезпеченні продовольчої безпеки мешканців мегаполіса, особливо вразливих верств населення, в умовах війни.

Мета статті: розкрити можливості ефективної взаємодії комунальних соціальних служб з організаціями «третього сектору» як механізму соціального захисту мешканців мегаполіса у сфері продовольчої безпеки (на прикладі м. Харкова). Проблема продовольчої безпеки населення розглядається з позицій соціальної роботи, оскільки є складовою соціальної безпеки суспільства та об'єктом соціальної політики держави.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності (Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України, 2004).

Системний соціологічний аналіз продовольчої безпеки як складової соціальної безпеки потребує уваги до чинників різного рівня, що зумовлюють як соціальну політику в цілому, так і ситуацію на рівні окремих громад. Зовнішні чинники переважно впливають на дії держави, підписання міждержавних угод та договорів, співпрацю з партнерами та конкурентами, допомогу від недержавних міжнародних організацій та інше. Це у першу чергу безпекові, політичні, економічні, міжнародні та соціальні чинники. Разом з головним фактором – війною, можна виокремити й такі соціальні загрози як масова міграція внаслідок війни, демографічна криза, зростання безробіття, поляризація соціальної структури, бідність населення, відсутність кваліфікованої робочої сили, збільшення вразливих категорій населення, технологічне відставання економіки. Серед чинників, що на мезорівні впливають на продовольчу безпеку в Україні є нерівність довоєнного територіального розвитку (існування промислово розвинутих регіонів, регіонів з переважаючим розвитком сільського господарства, відмінності у розвитку в сільській та міській місцевості).

¹ Офіційна назва англійською мовою – «Fostering the Urban food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation». Проєкт фінансується за програмою досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт 2020» H2020-CE-FNR-07-2020 відповідно до грантової угоди № 101000717. Офіційний сайт проєкту: www.fusilli-project.eu

На сьогодні визначальним регіональним чинником стає наближеність до зони ведення бойових дій, а також наявність окупованих, деокупованих, замінованих територій.

Спираючись на те, що головну увагу ми приділяємо продовольчій безпеці міста Харкова, більш детально розглянемо проблеми, що визначають продовольчу безпеку саме на рівні місцевої громади.

На нашу думку, складовими продовольчої безпеки в регіоні є, по-перше – формування необхідного запасу та підтримка норм продуктового забезпечення протягом всього періоду війни для військових і цивільних, забезпечення належної якості та умов зберігання продуктів харчування. По-друге, це розробка системи продовольчої безпеки регіону завдяки створенню та відновленню на території постійних потужностей з виробництва, переробки та зберігання продуктів харчування. Якщо першу складову визначає та забезпечує переважно держава, то друга знаходиться під контролем місцевих громад та органів місцевого самоврядування.

Дії держави із забезпечення продовольчої безпеки населення реалізуються через систему соціального захисту, як цілеспрямованої діяльності по реалізації прав та свобод людини й громадянина, де соціальна захищеність – це стан забезпеченості у суспільстві гарантій і свобод. Сучасною тенденцією в системах соціального захисту різних країн світу є те, що вони поширюються не лише на допомогу вразливим групам, а на всі категорії населення незалежно від віку чи соціального статусу. Такий підхід є особливо актуальним і для України в контексті глобального ускладнення життєвих обставин українського населення (Садрицька, 2021, С. 168–171). Водночас зміст соціального захисту, форми та механізми мають бути різними, адже одна людина може потребувати гуманітарної харчової допомоги як умови виживання, а інша – захисту інтелектуальної власності або права на інформацію про склад та безпечність продуктів. Однак найважливішим завданням соціального захисту попри війну є підвищення рівня і якості життя людей, сприяння гармонійному розвитку, зниження рівня бідності та забезпечення соціальної справедливості. Це передбачає дії у двох головних напрямках: 1) надати можливість всім громадянам рівні можливості забезпечити власною працею гід-

ний рівень добробуту; 2) підтримати соціально вразливі групи населення (недієздатних, непрацездатних, переселених та інших). Забезпечення соціального захисту в окремих громадах тісно пов'язане із процесами децентралізації влади, що поступово перетворює місцеву владу на головних суб'єктів відповідальних за соціальну безпеку в тому числі й продовольчу. Крім того, продовольча самодостатність громад під час війни стає ключовим питанням особливо на прифронтових територіях таких як Харків. Проаналізуємо, які особливості є ключовими для цього регіону.

Чимало бізнесів, які до лютого 2022 року працювали та надавали робочі місця зараз або не працюють, або релокувались, або їх об'єкти зруйновані, деякі перебувають на тимчасово окупованій території або в зоні ведення бойових дій. Через це загострюється друга проблема — це складність зберігання та переробки вирощеного врожаю для подальшого використання. На думку фахівців, це може призводити до профіциту продуктів у певний період часу та до дефіциту в інші періоди. Для вирішення цих завдань, що напряду пов'язані із продовольчою безпекою громади, необхідні заходи щодо кооперації влади з населенням громади та з місцевим бізнесом для пошуку додаткового фінансування на закупівлю обладнання для переробки продукції, транспортування. Слід зауважити, що розміщувати потужності з переробки поблизу прикордонних територій дуже небезпечно, тому потрібна співпраця та співробітництво з іншими громадами. Наприклад, у харківських громадах вирощувати певні позиції, а зберігати та переробляти в полтавських громадах. Не менш важливо забезпечити часткове зберігання продукції безпосередньо у домогосподарствах містян на випадок критичної ситуації.

Для забезпечення продовольчої безпеки громад з великою кількістю населення важливим є системний підхід, який складається із забезпечення багаторівневої переробки продукції на місцях, з метою уникнення лише сировинного використання та створення запасу продуктів більш тривалого зберігання. Влада має розглядати забезпечення продовольчої безпеки не як отримання гуманітарної продовольчої допомоги, а як частину повного циклу: від вирощування до переробки та зберігання.

В умовах війни продовольча безпека не лише гарантує доступ населення до харчових ресурсів, але й впливає на психологічну та фізичну стійкість громади. Тому науковцями кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах проєкту «FUSILLI» було проведено соціологічне дослідження на тему: «Роль соціальних служб міста Харкова в забезпеченні продовольчої безпеки населення в умовах війни»².

За результатами опитування найчастіше клієнти комунальних соціальних служб отримували такі види допомоги як «одяг, взуття» (56,5%), «продуктові набори» (52,2%), «гаряче харчування, гарячі обіди, готові до вживання страви (43,5%), «побутові прилади та речі такі як електрочайник, ковдра, постільна білизна (30,4%) та інші.

На питання «У який спосіб організовано приготування гарячого харчування у Вашій організації в умовах війни?» більша частина опитаних експертів (66,7%) зазначили, що готові страви для харчування людей їхнім організаціям надають різні благодійні фонди, громадські організації міста. Серед основних проблем, які виникають в організацій при забезпеченні гарячим харчуванням мешканців міста в умовах війни є: недостатня кількість персоналу (30,8%), відсутність транспорту (30,8%), перебої з електропостачанням та водопостачанням (30,8%), відсутність безпечного приміщення, укриття (15,4%), нестача продуктів (15,4%) та їх висока ціна.

Окрім гарячого харчування комунальні соціальні служби забезпечують вразливі категорії населення також й продуктовими наборами. На питання «У який спосіб організовано формування продуктових наборів у Вашій організації в умовах війни?» 81,8% респондентів зазначили, що готові продуктові набори їм надають різні благодійні фонди, громадські організації міста. Продуктовий набір в середньому містить 6-10 найменувань до якого входять продукти тривалого зберігання (борошно, макаронні вироби, крупи, олія, цукор, чай тощо), консервовані продукти та печиво як вітчизняних, так і закордонних виробників. Серед основних проблем, які виникають в організацій при забезпе-

ченні продуктовими наборами мешканців міста в умовах війни є: відсутність транспорту (35%), висока ціна на продукти (30%), недостатнє фінансування (25%), відсутність безпечного приміщення, укриття (25%).

В дослідженні ми з'ясували, що до забезпечення продовольчими товарами мешканців міста Харків через комунальні соціальні служби долучилися як міжнародні, так і вітчизняні недержавні організації. Це: ЮНІСЕФ, Гуманітарна організація ООН «Word Food programme», МБО «World Central Kitchen», Американська продовольча компанія «Cargill», гуманітарна організація Acted Ukraine, МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», Товариство Червоного Хреста України, БО «ВБФ» «Єдина нація», БО КМБФ «Фудбенк», БО «БФ» Незламний Харків, БО «Паралельні світи», БО «БФ «Мирне небо Харкова», ГО «Я врятований», ГО сімейний центр «Ю ТУ», ХОБФ «Соціальна служба допомоги», ГО «Благовіст 2013», БФ «Фонд допомоги вагітним», БО БФ «Карітас Харків», БФ «Право на захист» та інші.

Таким чином, тільки тісна співпраця комунальних соціальних служб м. Харкова з військовою адміністрацією, бізнес-структурами, міжнародними неурядовими організаціями, благодійними фондами, громадськими та релігійними організаціями, спонсорами та партнерами допомагають уникнути продовольчої кризи серед мешканців мегаполіса, особливо вразливих верств населення, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Висновки. Кінцевим результатом соціального захисту є соціальна безпека населення в тому числі й продовольча. Жодна з інституцій соціального захисту не здатна самотужки подолати виклики зумовлені війною, тож актуальною є активізація спільних дій та залучення партнерів. Результати дослідження дозволяють зробити висновок щодо ефективності практик взаємодії як дієвого механізму забезпечення продовольчої безпеки мешканців громади. Важливо враховувати досвід міжвідомчої взаємодії для поширення та розвитку співпраці з метою створення сталого системи забезпечення продовольчої безпеки регіону, що є особливо актуальним в контексті євроінтеграційних процесів. Слід зазначити, що формат продовольчих

² Опитування експертів комунальних соціальних служб м. Харкова проводилось у період з березня по квітень 2024 р. шляхом он-лайн опитування.

форумів не лише сприяє налагодженню корисних зв'язків, привертає увагу до загострення проблем пов'язаних із продовольчою безпекою, але й висвітлює діяльність спрямовану на подолання викликів. Це дозволяє впливати на громадську думку та запобігати спекуляціям на темі голоду в інформаційній війні проти України.

Дослідження, що було проведено, має розвідувальний характер та узагальнює основні шляхи взаємодії комунальних соціальних служб

з організаціями «третього сектору» в рамках соціального захисту мешканців у сфері продовольчої безпеки. Наукові дослідження проблеми продовольчої безпеки, на нашу думку, важливо зберігати в міждисциплінарному полі, максимізуючи зусилля науковців різних галузей. Одним із перспективних напрямів соціологічного дослідження може стати вивчення потреб та можливостей мешканців та місцевих бізнесів для забезпечення продовольчої безпеки в громаді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1. С. 115–128. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf>.
2. Каїра Л. Г. Продовольча безпека: оцінка сучасного стану. *Інтелект XXI*. 2023. № 1. С. 16–20. <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2023-1.3>.
3. Патицька Х. О. Продовольча безпека в умовах війни: проблеми та шляхи забезпечення в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 2. С. 43–49. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-6>.
4. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. Дата оновлення : 31.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
5. Садрицька С. В. Практична соціальна робота в умовах глобального ускладнення життєвих обставин українського населення. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали V Міжнар. наук.-пр. конф. (Київ, 12-13 березня 2021 року) / За ред. Ю. М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С. 168–171.
6. Шевченко А., Петренко О. Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>
7. SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. № 13. 2023. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2023-13>.

REFERENCES:

1. Artemenko, L., Marynenko, N., Kramar, I., & Hats, L. (2023). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiskovoi ahresii: stan ta perspektyvy [Food security of Ukraine in conditions of military aggression: state and prospects]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, 1, 115–128. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf> [in Ukrainian].
2. Kaira, L. H. (2023). Prodovolcha bezpeka: otsinka suchasnoho stanu [Food security: assessment of the current state]. *Intelekt XXI – Intellect XXI*, 1, 16–20 [in Ukrainian].
3. Patytska, Kh. O. (2023). Prodovolcha bezpeka v umovakh viiny: problemy ta shliakhy zabezpechennia v Ukraini [Food security in the conditions of war: problems and ways of ensuring it in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2, 43–49 [in Ukrainian].
4. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24. 06. 2004 № 1877-IV [On state support of agriculture of Ukraine: Law of Ukraine dated 06. 24. 2004 №1877-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> [in Ukrainian].
5. Sadrytska, S. V. (2021). Praktychna sotsialna robota v umovakh hlobalnoho uskladnennia zhyttievkykh obstavyn ukrainskoho naseleння [Practical social work in conditions of global complication of life circumstances of the Ukrainian population]. *Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: metodolohiia ta tekhnolohii : materialy V Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii – The development potential of modern social work: methodology and technologies: materials of the 5th International Scientific and Practical Conference*. (pp. 168–171). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
6. Shevchenko, A., & Petrenko, O. (2024). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v umovakh viiny ta priorytetni napriamky vrehulivannia yii stanu [Food security of Ukraine in the conditions of war and priority directions of its state regulation]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, 59 [in Ukrainian].
7. SOCIOPROSTIR: mizhdystyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty [SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work] [in Ukrainian].